

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЗЕК БОГДАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 94(477.82-2)"1941/1944"

ЛУЦЬК У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Баран Володимир Кіндратович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри нової та
новітньої історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Трофимович Володимир Васильович,
Національний університет
«Острозька академія», завідувач кафедри
історії імені М. П. Ковальського;

доктор історичних наук, професор
Сорока Юрій Михайлович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри архівознавства та
спеціальних галузей історичної науки.

Захист відбудеться «30» червня 2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 25, ауд. 106.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30а.

Автореферат розісланий « » травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Надольська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тривалий час радянський ідеологічний чинник деструктивно впливав на дослідження історії України періоду нацистської окупації. Тоталітарна система обмежила доступ до джерел, унеможливила використання нової методології. Вітчизняні історики не мали можливості використовувати праці зарубіжних учених. У результаті цього в суспільстві вкорінилось викривлене бачення і тенденційне ставлення до багатьох подій та явищ Другої світової війни. Ці обставини продовжують давати привід для політичних спекуляцій, які породжують гостре протистояння в сучасному українському суспільстві. Шлях вирішення цієї проблеми – незаангажовані історичні студії та популяризація їхніх результатів.

На сучасному етапі комплексне вивчення нацистського окупаційного режиму на території України не може бути здійснене без урахування наукових праць регіонального характеру. Історія Луцька 1941–1944 рр. не стала об'єктом окремого дослідження, тому матеріали дисертації сприятимуть розвитку історичної науки. Про актуальність дослідження говорить і той факт, що Луцьк у роки нацистської окупації був адміністративним центром округу «Волинь–Поділля» і гебітскомісаріату, де зосереджувались регіональні органи окупаційної влади. Тому дуже важливо показати перебіг подій у місті, де видавалися директиви і розпорядження для інших підзвітних територіальних одиниць.

Актуальність теми пов'язана із формуванням нової історичної пам'яті та прийняттям законів України про декомунізацію. Внаслідок цього зросла потреба в нових дослідженнях локального виміру, які стануть у пригоді місцевим громадам, органам виконавчої влади і самоврядування під час прийняття рішень щодо вшанування подій Другої світової війни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Україна за ранньомодерної та новітньої доби: суспільство, політика, культура» кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, а також у рамках науково-дослідної теми «Документація жертв міжнародного польсько-українського конфлікту в 40-х роках ХХ століття» (державна реєстрація № 0106U000271) і є складовою частиною державної програми науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» (державна реєстрація № 0106U004504). Матеріали наукової роботи відповідають завданням регіональних програм «Розвиток освіти Волинської області на 2014–2017 рр.», «Розвиток культури, мистецтва та охорони культурної спадщини у Волинській області на 2016–2020 рр.», обласній цільовій програмі національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр.

Мета роботи полягає в проведенні комплексного дослідження соціально-економічного, політичного і культурного становища Луцька у часи нацистської окупації 1941–1944 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати історіографію і джерельну базу дослідження;

- вивчити процес становлення і функціонування органів окупаційної влади в місті;
- на прикладі Луцька висвітлити репресії щодо місцевого населення і військовополонених;
- показати зміст і форми руху Опору в місті;
- охарактеризувати рівень соціально-економічних відносин у Луцьку;
- показати становище релігійних громад і центрів культурного життя в місті;
- висвітлити повсякдення лучан в умовах окупації.

Об'єктом дослідження є нацистський окупаційний режим у містах Волині.

Предмет дослідження – суспільно-політичне, соціально-економічне і культурне становище Луцька у 1941–1944 рр.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1941–1944 рр. Нижня межа – 25 червня 1941 р., початок нацистської окупації міста. Верхня межа – 2 лютого 1944 р., час вступу до Луцька підрозділів Червоної армії.

Територіальні межі дослідження охоплюють м. Луцьк в адміністративних межах 40-х рр. ХХ ст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що

- **уперше:** комплексно висвітлено історію Луцька періоду нацистської окупації; проаналізовано процес формування органів української допоміжної адміністрації в місті; висвітлено політику Голокосту, нацистські репресії в місті щодо радянських військовополонених, української і польської інтелігенції; охарактеризовано економічну ситуацію в місті; показано повсякдення лучан у роки війни; висвітлено тему руху Опору і взаємовідносин між його течіями в Луцьку; показано становище релігійних громад міста і міжконфесійні контакти; з'ясовано особливості функціонування закладів освіти, культури й охорони здоров'я в місті у період окупації; розширено джерельну базу теми за рахунок введення до наукового обігу нових документальних матеріалів;
- **уточнено:** завдання і методи реалізації політики III Райху на окупованих територіях; процес створення, структуру побудови й особливості функціонування органів влади райхскомісаріату «Україна» (РКУ); персональні дані німецьких чиновників, службовців української адміністрації, релігійних, культурних діячів і представників руху Опору, які працювали в Луцьку;
- **отримали подальший розвиток** питання щодо: функціонування юденрату; зміни суспільних настроїв і міжетнічних відносин; людських втрат і матеріальних збитків, завданих нацистською окупацією місту.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження сприятимуть розвитку подальших студій, присвячених українському питанню у Другій світовій війні. Робота може бути використана для підготовки лекційних і семінарських занять з курсів новітньої історії України і Волині. Результати дослідження, що пов'язані з німецькою окупаційною політикою в Східній Європі, стануть у пригоді й під час викладання всесвітньої історії. Робота допоможе вчителям при підготовці уроків на тему «Наш край у роки Другої світової війни», сприятиме подальшому розвитку краєзнавства. Результати дослідження

знадобляться працівникам музеїв, спеціалістам управлінь культури, відділів охорони культурної спадщини Луцької міської ради і Волинської обласної державної адміністрації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати роботи обговорювалися на засіданнях кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Окремі положення дисертації були викладені у доповідях і повідомленнях на п'яти міжнародних наукових конференціях: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2014 р.), «Щит і меч землі дубенської: воєнна історія краю» (Дубно, 2014 р.), «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (Рівне, 2014 р.), «Німці в історії Волині» (Луцьк, 2015 р.), «Забутий континент. Штетли Волині. Історія, культура, особистості, перспективи розвитку туризму» (Рівне, 2015 р.). Матеріали дослідження були представлені на навчально-методичному семінарі з історії Другої світової війни та історії Голокосту в Європі (Берлін, 2015 р.), а також на 10 всеукраїнських і регіональних конференціях, круглих столах: «Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині» (Ковель, 2013 р.), всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 70-річчю вигнання німецьких загарбників із західних областей України (Острог, 2014 р.), V Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею (Луцьк, 2014 р.), III Всеукраїнській конференції «Науковий діалог "Схід–Захід"» (Кам'янець-Подільський, 2014 р.), всеукраїнській конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся», присвяченій 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (Луцьк, 2014 р.), I волинських обласних краєзнавчих читаннях, присвячених 90-річчю від дня народження Г. Гуртового (сміт Торчин, 2014 р.), XI науковій конференції «Любартівські читання», присвяченій 930-й річниці першої писемної згадки про м. Луцьк та 30-й річниці створення Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку (Луцьк, 2015 р.), регіональній конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся», присвяченій 75-річчю від дня заснування Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки (Луцьк, 2015 р.), 54-й Всеукраїнській конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії» (Володимир-Волинський, 2015 р.), круглому столі «Волинь у Другій світовій війні», присвяченому 70-річчю завершення Другої світової війни.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 20 публікаціях, із яких п'ять уміщено у провідних фахових виданнях України, одна – у зарубіжному виданні, 14 – у матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (492 позиції), 20 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок, із них основний текст – 174 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі, з'ясовано наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про їх апробацію.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» визначено стан висвітлення проблеми, проаналізовано опрацьовані джерела, методологічні засади дисертації.

Підрозділ 1.1 «*Стан наукового вивчення теми*» присвячено з'ясуванню рівня її історіографічного дослідження. В основу аналізу історіографії досліджуваної теми покладено хронологічно-проблемний принцип із поділом на радянську, українську і зарубіжну історичні наукові традиції.

У краєзнавчих нарисах, які висвітлювали історію міста, дослідники звертали увагу на період Другої світової війни. Чи не перша спроба висвітлення цієї теми була зроблена у 24-томній «Історії міст і сіл УРСР. Волинська область» (Київ, 1970). Аналогічною за змістом і концепцією стала робота «Луцьк. Історико-краєзнавчий нарис» (Львів, 1974). У вказаних працях головна увага авторів концентрувалась навколо теми бойових дій, радянського підпілля і нацистських репресій. Окрім того, у багатьох колективних роботах, таких, як «Нариси історії волинської обласної партійної організації» (Львів, 1981), «Історія Волині» (Львів, 1988 р.), всіляко дискредитувались представники українського визвольного руху, діяльність яких була пов'язана із Луцьком періоду нацистської окупації.

Спробу відійти від радянської концепції війни зробили О. Михайлюк та І. Кічий у роботі «Історія Луцька» (Львів, 1991). У цій монографії вони виділяють окремий підрозділ «Луцьк у роки Великої Вітчизняної війни». Після розпаду СРСР з'явилося багато узагальнювальних і вузькоспеціалізованих досліджень, автори яких по-новому підходять до концептуального бачення історії України у Другій світовій війні. У процесі підготовки своїх робіт науковці використовували джерельну базу, пов'язану з Волинською областю і Луцьком зокрема. Концептуальне бачення цього періоду представлене у роботах М. Ковалю, В. Трофимовича, П. Брицького, В. Кучера, П. Чернеги, В. Литвина, І. Патриляка і М. Боровика, Ф. Левітаса. Окремо варто відзначити збірники наукових статей «Архіви окупації» (Київ, 2006), двотомне фундаментальне видання «Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.» (Київ, 2010–2011).

Проблеми колабораціонізму і повсякденного життя в роки окупації у своїх роботах аналізувала В. Шайкан. При цьому вона наводила окремі факти з діяльності міської управи Луцька. Систему органів окупаційної влади, правові аспекти їхнього функціонування досліджували О. Лисенко, О. Гончаренко, М. Куницький, Т. Першина. Характеризуючи механізми управління, науковці часто наводять приклади Луцька. Демографічну ситуацію на території західних областей УРСР у період Другої світової війни і міжетнічні відносини на Волині у роки нацистської окупації досліджували Ю. Сорока, М. Кучерепа, В. Баран, В. Токарський та ін.

Волинь у період Другої світової війни стала об'єктом зацікавлень для зарубіжних учених. Передусім варто звернути увагу на роботу нідерландського історика К. Беркгофа «Жнива розпачу: життя і смерть в Україні під нацистською владою» (Київ, 2011). Автор аналізує події, які відбувалися в Луцьку часів окупації. У 2014 р. в Каліфорнійському університеті (США) захищено дисертацію, присвячену Волині періоду німецької окупації. Її автор Д. Макбрайд на основі архівних даних і свідчень очевидців характеризує рух Опору на Волині, нацистську політику щодо місцевого населення. Історії луцького гетто присвячена стаття Т. Снайдера і М. Діна в «Енциклопедії таборів і гетто», виданій у США в 2011 р.

Іншим об'єктом зацікавлень європейської історіографії стала тема польсько-українського конфлікту на Волині у 1943 р. Значна кількість робіт опублікована польськими дослідниками. Зокрема, Ю. Туровський і В. Семашко висвітлюють цю тему тенденційно, акцентуючи увагу лише на антипольських акціях українських націоналістів. Більш зважено це питання висвітлює Г. Мотика. Польському підпіллю на Волині у роки німецької окупації присвячено роботи Є. Рафальського і А. Перетятковича. Останній у своєму дослідженні детально охарактеризував польське підпілля в Луцьку, його структуру, діяльність і чисельний склад. Становище римо-католицького духовенства Луцької дієцезії у період Другої світової війни характеризують роботи М. Дембовської і Л. Попека. Висвітлюючи біографії духовенства, дослідники звернули увагу на радянські репресії 1939–1941 рр. і післявоєнного періоду.

Підсумовуючи історіографію дослідження, варто сказати, що згадані праці не повністю розкривають тему роботи. Попередні дослідники розглядали Луцьк у період нацистської окупації лише дотично, використовуючи приклади подій і явищ, які відбувалися в місті.

У **підрозділі 1.2 «Джерельна база»** охарактеризовано джерела, використані у процесі підготовки дисертації.

Оснoву дисертації становлять раніше не опубліковані архівні матеріали. Значний комплекс джерел, які стосуються історії Луцька вказаного періоду, зберігається у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Передусім це матеріали з колекцій: ф. 3206 «Райхскомісаріат "Україна"»; ф. 2077 «Генерал-комісар Волині і Поділля»; ф. КМФ–8 «Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистських адміністративних установ, армійських груп і їх тилових охоронних підрозділів, які діяли на окупованих східних територіях»; ф. 4397 «Командир поліції порядку при командувачу СС і поліції Волині та Поділля».

Нацистський окупаційний режим допомагають охарактеризувати радянські джерела, які зберігаються у фондах Державного архіву громадських об'єднань України. При підготовці дисертації використано зібрання ф. 57 «Колекція документів по історії Комуністичної партії України», ф. 62 «Український штаб партизанського руху».

З огляду на територіальні межі дослідження і поставленні завдання, головна увага була приділена вивченню фондів Державного архіву Волинської області.

Найбільший масив документів, які стосуються теми дослідження, зберігається у фондах р-1 «Луцька міська управа» і «р-2 Луцький окружний комісаріат». У процесі дослідження використано матеріали фондів р-68 «Луцька окружна біржа праці», р-70 «Луцький відділ центрального товариства "Українфільм"», р-71 «Луцький мировий суд», р-74 «Луцька районна управа», р-83 «Луцька оберфельдкомендатура», р-87 «Волинська обласна управа», р-164 «Волинська обласна комісія з обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню».

Специфічним джерелом є слідчо-кримінальні справи архіву Управління Служби безпеки України у Волинській області. Представлені документи розкривають діяльність українського визвольного руху в місті. Лучани, які стали фігурантами цих справ, звинувачувалися у колабораціонізмі. Матеріали слідства певною мірою розкривають суспільно-політичне і соціально-економічне становище в місті у роки нацистської окупації.

Джерельна база дослідження включила матеріали фондів Волинського краєзнавчого музею. Попередні дослідники залишили їх поза увагою. Це предмети часу німецької окупації, представлені в експозиції, а також документи, свідчення очевидців, фотографії окупаційного періоду, які зберігаються у фондах «Допоміжні матеріали» і «Книги, документи, фото».

Окрім архівних і музейних фондів, не менш важливе значення відіграють опубліковані джерела. Передусім варто назвати радянські збірники документів: «Луцьку 900 років», «Волинь радянська», «Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні», «Радянська Україна в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945», «Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни»; «Літо 1941. Україна: документи і матеріали. Хроніка подій» та ін.

У період незалежності цілий масив німецьких документів для вітчизняних істориків відкрив В. Косик. Частина з них стосується Волині періоду нацистської окупації. Значна кількість повідомлень про Луцьк міститься на сторінках звітів, опублікованих у багатотомному «Літописі УПА». Заслужують на увагу також інші хрестоматії і збірники документів, видані в Україні: «ОУН в 1941 р.», «Віхи історії України в документах і матеріалах (1939–1991 рр.)», у Білорусі – «ОУН-УПА в Білорусі. 1939–1953 рр.: документи і матеріали»; Росії – «Українські націоналістичні організації в роки Другої світової війни».

Матеріали, які стосуються розгортання українського визвольного руху і подій польсько-українського протистояння в районі Луцька, опубліковано у збірниках документів, упорядником яких став В. Сергійчук. Ряд джерел, які розповідають про міжетнічний конфлікт на Волині в роки німецької окупації, опубліковано у збірниках: «Волинь 1943: боротьба за землю», «Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.», «Поєднання через важку пам'ять. Волинь 1943» та ін.

Окрему частину джерельної бази становлять свідчення очевидців. Детальний опис подій Другої світової війни у Луцькому районі зробив священник с. Романів М. Федорчук. Комплекс свідчень про польсько-українське протистояння зібрав

І. Пушук. Заслужують на увагу мемуари М. Каркоця-Вовка «Від Вороніжа до Українського легіону самооборони», С. Мазурця «Повстанськими стежками: розповіді очевидця», М. Климишина «В поході до волі» та ін.

Таким чином, джерельна база роботи дає змогу розкрити проблемні питання теми і може бути використана для подальших досліджень.

У **підрозділі 1.3 «Методологія дослідження»** охарактеризовано методологічні основи та методи дослідження.

Дисертацію побудовано на принципах історизму, об'єктивності й науковості. Різні види джерел та завдання дослідження зумовили використання як загальнонаукових, так і спеціальних історичних методів. Серед загальнонаукових використовувалися методи аналізу і синтезу, узагальнення, періодизації, діалектики, абстракції, дедукції, індукції та аналогії.

Вирішення поставлених завдань роботи вдалось досягти завдяки використанню низки історичних методів. Зокрема, історико-реконструктивний метод дав змогу відновити перебіг подій у місті. Історико-ситуаційний метод дозволив визначити причинно-наслідкові зв'язки та закономірності політики нацистської Німеччини, її реалізацію в Луцьку. Застосування історико-порівняльного методу дало змогу побачити відмінності між функціями та повноваженнями органів влади, показати різницю в повсякденному житті працівників органів влади та рядових громадян. Проаналізувати події і явища, які відбувалися або ж стосувалися міста, вдалося завдяки історико-типологічному методу.

Вивчаючи повсякдення лучан в умовах німецької окупації, з'явилась потреба використати методи дослідження інших гуманітарних наук. Враховуючи, що ця тема охоплює багато аспектів людського життя, у дослідженні використано ряд теоретичних схем, моделей, категорій із соціології, демографії, антропології, культурології, психології. Це дало можливість виразніше показати рівень життя в місті, проблеми і першочергові потреби лучан.

Результати наукової роботи, її висновки і концептуальні положення побудовано на принципах наукового плюралізму, цілісності, всебічності оцінок подій та явищ. Обрані методи дослідження використано відповідно до поставленої мети і завдань роботи.

У **другому розділі «Суспільно-політичне становище»** висвітлено процес становлення та функціонування органів окупаційної влади у Луцьку, Голокост, нацистську політику стосовно радянських військовополонених, розгортання руху Опору.

У **підрозділі 2.1 «Встановлення і функціонування органів окупаційної влади»** розкрито поетапний процес формування та діяльність інститутів влади в Луцьку у 1941–1944 рр.

25 червня 1941 р. до Луцька увійшли підрозділи вермахту, розпочалося формування органів окупаційної влади. Місто перебувало під контролем військового управління – фельдкомендатури, яку очолив підполковник Гойк. У сфері його впливу перебували органи української допоміжної адміністрації. Таким чином, у Луцьку було створено міську, районну й обласну управи. Активну участь

в процесі організації вказаних структур взяли представники похідних груп ОУН, а також члени місцевого українського націоналістичного підпілля. Між обласною і міською управами траплялися непорозуміння. Ймовірною причиною конфліктів був зв'язок працівників вказаних установ із різними течіями ОУН.

Першим посадником Луцька 2 липня 1941 р. було призначено інженера М. Єрмолаєва. Міська управа складалася із таких відділів: загального, фінансового, апровізаційного, земельно-господарського, технічного, охорони здоров'я, реєстраційного, суспільної опіки, житлового, адміністративно-кримінального. Структурні підрозділи міської управи зазнавали змін. Службова документація виконувалась українською і німецькою мовами.

Після утворення райхскомісаріату «Україна» Луцьк стає адміністративним центром генерального округу «Волинь–Поділля», який включав територію Волинської, Ровенської, Кам'янець-Подільської областей та південну частину Брестської і Пінської областей БРСР. У свою чергу він поділявся на 24 округи – гебітскомісаріати. Луцький гебітскомісаріат об'єднував такі довоєнні райони Волинської області: Луцький, Ківерцівський, Рожищенський, Колківський, Олицький, Піддубцівський, Сенкевичівський, Торчинський і Цуманський.

У вересні 1941 р. німецькі військові управління передали владу цивільній адміністрації. Від 11 вересня 1941 р. луцьким гебітскомісаром був призначений підполковник Лінднер. Контроль над містом здійснював уповноважений гебітскомісара. Представники німецької адміністрації мали всю повноту влади порівняно з органами української допоміжної адміністрації. Гебітскомісар 4 грудня 1941 р. призначив новим посадником Луцька Є. Тиравського. Він також недовгий час очолював управу, оскільки влітку 1942 р. виконуючим обов'язки посадника призначили П. Скоробогатова. Він обіймав цю посаду до відступу німецьких військ. Усі посадники окупаційного Луцька мали хорошу освіту і досвід роботи у польських органах влади.

Українська допоміжна адміністрація Луцька, окрім міської управи, була представлена ще рядом інституцій і служб: судом, поліцією, нотаріатом, урядом громадського стану. Вказані установи мали обмежені повноваження і контролювалися гебітскомісаром.

У підрозділі 2.2 «Знищення єврейської громади і радянських військовополонених» висвітлено політику Голокосту і становище полонених солдатів табору «Шталаг № 360».

Станом на 10 жовтня 1941 р. в Луцьку було зареєстровано 37 144 жителі. З них 17 052 євреї, 11 128 поляків, 6313 українців, 1823 росіяни і 828 представників інших національностей. Нацистська політика щодо євреїв реалізовувалася вже у перші дні окупації. У період від 27 червня по 3 липня 1941 р. німці розстріляли до 3 тис. представників єврейської національності. Було уведено систему спеціальних відзнак на одязі, обмежено особисті права.

З метою налагодження механізму експлуатації людських і матеріальних ресурсів іудейської громади Луцька 12 липня 1941 р. окупаційна влада створила єврейську раду – юденрат. До її складу входило 15 осіб. Старшим ради був

призначений Л. Даль. Представники юденрату також зазнавали фізичного насилля з боку окупаційної влади. Склад єврейського ради постійно змінювався.

Євреїв змушували виконувати роботи, які фактично не оплачувалися, систематично здійснювались реквізиції майна. Виселивши усіх, окрім євреїв, із території Старого міста, окупаційна влада 11 грудня 1941 р. створила у цьому районі гетто, що знаходилося під постійною охороною. Умови проживання в таборі не відповідали санітарним нормам, відчувався гострий дефіцит житла, продуктів харчування, медикаментів і опалювальних матеріалів. Вказані обставини спричиняли поширення інфекційних захворювань. Євреї намагалися змінити зовнішність, придбати нові документи або просто робили спроби втекти з гетто, щоб врятувати своє життя. Після конфіскації майна, окупаційна влада у серпні 1942 р. почала масово знищувати євреїв. Розстріли проводились неподалік с. Гірка Полонка, де загинуло близько 25 тис. євреїв Луцька і навколишніх населених пунктів. Після ліквідації гетто деякий час функціонував єврейський робітничий табір, який розташовувався на території нинішнього Луцького педагогічного коледжу, що на просп. Волі, 36. Отримавши інформацію про ліквідацію табору, його робітники 12 грудня 1942 р. підняли повстання. Більшість євреїв загинула. Лише небагатьом вдалося вступити до партизанських загонів. Після німецької окупації у місті залишилось лише 150 євреїв.

Результатом нацистської політики стало знищення радянських військовополонених, які перебували у луцькому таборі «Шталаг № 360». Він розташовувався у замку Любарта, а також займав територію в'язниці і прилеглі будівлі костелу Петра і Павла. Кількість полонених сягла 14 тис. осіб. Восени 1941 р. зі «Шталагу № 360» було звільнено близько 3 тис. полонених. У зв'язку із відсутністю належних санітарних умов, дефіцитом продуктів харчування і приміщень, пристосованих до житла, у таборі зберігався високий рівень смертності. У результаті під час зими 1941–1942 рр. у «Шталазі № 360» спалахнула епідемія тифу, яка забрала життя понад 9 тис. осіб. Військовополонені працювали на різних примусових роботах, як у місті, так і в навколишніх селах. Громада Луцька всіляко допомагала полоненим, проводився збір грошей і продуктів харчування. Свою підтримку надавав театр, український і польський допоміжні комітети, архієпископ Полікарп (Сікорський), українська допоміжна адміністрація. Частина полонених після звільнення залишалась працювати в Луцьку, дехто лікувався у місцевих медичних закладах. Останні згадки про військовополонених червоноармійців відносяться до весни 1943 р.

У підрозділі 2.3 «Розгортання руху Опору» представлено діяльність ОУН, польського і радянського підпілля у Луцьку в роки нацистської окупації.

Значний вплив у місті мала ОУН(б). Представники цієї організації працювали в органах німецької влади та української допоміжної адміністрації й одночасно займали посади в підпіллі. Наприклад, голова Волинської обласної управи А. Марченко, швидше за все, був головою обласного проводу ОУН. Службовець місцевої поліції В. Бондарчук перебував на посаді керівника луцького підпілля до осені 1943 р. Уродженець с. Гірка Полонка Луцького району Ф. Затовканюк улітку 1941 р., перебуваючи на посаді заступника коменданта

луцької української допоміжної поліції, одночасно був співробітником референтури СБ ОУН луцького надрайонного проводу. У луцькій сільськогосподарській школі обов'язки викладачів виконували члени ОУН, які поряд із основними предметами проводили військовий вишкіл курсантів. У березні 1943 р. близько 320 юнаків школи перейшли у підпілля. ОУН(м) посилила свій вплив у Луцьку після того як до міста увійшов Український легіон самооборони. Представники обох течій ОУН переслідувались німецькою владою.

У Луцьку діяло численне польське підпілля. У структурі Волинського округу Армії Крайової існував луцький інспекторат. Територію міста охоплював обвід «Лан», який входив до його складу. Керівником польського підпілля в місті призначили поручника Й. Войціковського. Обвід «Лан» структурно поділяв місто на чотири відтинки: Північ, Середмістя, Красне і Схід, які у свою чергу складались із менших підрозділів. У Луцьку було організовані окремі загони для виконання диверсійних завдань. До них входило близько 130 осіб. Загалом луцький обвід «Лан» нараховував близько 800 підпільників із можливістю мобілізації до 3 тис. осіб. У своєму розпорядженні поляки мали 203 карабіни, 12 ручних і один станковий кулемет, 103 пістолети різних систем, один автоматичний пістолет і 207 гранат.

У місті існував конфлікт між представниками польського та українського підпілля. Особливо відчутно він дав про себе знати у 1943 р., коли у Луцьку з'явилися польські поліцейські формування, почали прибувати біженці із ближніх сіл. Ситуація ускладнювалась через те, що поляки працювали в інститутах німецької влади – генерал-комісаріаті й гебітскомісаріаті, а українці займали посади у місцевій адміністрації. Приводом до ворожнечі стала заборона вживання польської мови у навчальних закладах і діловодстві. З огляду на те, що Луцьк перебував під контролем військових і поліцейських формувань, між поляками та українцями відбувались лише поодинокі сутички із використанням зброї.

Менш численним було радянське підпілля в Луцьку. Його представники займались переважно розвідувальною роботою. Радянське підпілля в місті посилювало свої позиції у 1943 р., після встановлення зв'язку із партизанськими загонами А. Прокопюка і Д. Медведєва. Згідно з джерелами, одним із керівників радянського підпілля в Луцьку був О. Абалмасов, а зв'язковими – П. Савельєва, М. Дунаєва та ін. У 1943 р. більшість членів групи О. Абалмасова були арештовані німецькими спецслужбами і розстріляні на території луцької в'язниці. Радянським підпільникам вдалося зібрати цінну інформацію про розташування німецької лінії оборони навколо Луцька, що дозволило Червоній армії вести успішні наступальні дії.

У третьому розділі «Соціально-економічне і духовне життя» висвітлено становище міського господарства, церковне і культурне життя, повсякдення лучан в умовах нацистської окупації.

У підрозділі 3.1 «Стан міського господарства» проаналізовано економічну ситуацію в місті.

Луцьк у роки окупації не був великим промисловим центром. Основний сектор його економіки складали заклади торгівлі, громадського харчування, сфери

послуг. У місті працювало декілька невеликих підприємств. Німецька влада дозволила займатись підприємницькою діяльністю. У Луцьку була зареєстрована торгово-промислова спілка «Промінь», будівельне бюро; приватну адвокатську практику вели Б. Забродський, Є. Тиравський, С. Волощак і В. Тучак. Багато лучан утримували городи та велику рогату худобу. Однак податкова система і тотальний контроль не сприяли розвитку міського господарства. Існував обов'язок постачати продукти харчування нацистським окупантам, серйозні обмеження накладались на торгівлю. Фактично усі види господарської діяльності вимагали спеціального дозволу влади, видача якого була платною.

У зв'язку з тим, що Луцьк був центром генерал-комісаріату і гебітскомісаріату, у місті знаходились філіали німецьких компаній і товариств. Серед них – одна зі штаб-квартир будівельної організації «Тодт», головна філія «Центрального управління напоїв України», філія «Збіжжевого підприємства України», «Волинська контора прядильних культур», «Дирекція лісів», «Рибна контора генерал-комісаріату» та ін.

Координувала економічні відносини міська управа, зокрема її відділи: фінансовий, земельно-господарський, апровізаційний і технічний. У Луцьку працював інспектор міського господарства. З 29 вересня 1941 р. цю посаду зайняв П. Скоробогатов. Проте, як свідчать джерела, всі найважливіші рішення, які стосувалися міської економіки, приймалися лише після погодження із гебітскомісаром.

У липні 1941 р. на вул. Шевченка утворилась міська споживча кооперація, яка об'єднувала 12 крамниць. У липні 1943 р. її обслуговувало 32 службовці й робітники. За 1942 р. чистий дохід кооперації склав 62 747 руб. На рахунок міської управи у Господарський банк було відраховано 80 % податку в сумі 50 197 руб. У Луцьку знаходився також Повітовий союз кооперативів, який у жовтні 1941 р. запрошував на роботу сторожів, механіка центрального опалення і секретаря, котрий мав володіти німецькою мовою. Офіс союзу знаходився на вул. Кооперативній, 4.

Місто було змушене забезпечувати потреби вермахту. Для прикладу, станом на 1 січня 1942 р. військові заборгували електростанції Луцька 320 тис. руб. У схожій ситуації знаходився міський водоканал: станом на 1 липня 1942 р. німецькі військові заборгували йому 407 869 руб. Ускладнював роботу вказаних установ дефіцит запчастин і сировини. Зокрема, у вересні 1942 р. запас паливно-мастильних матеріалів для водоканалу був розрахований лише на один місяць.

Попри воєнний стан, управа Луцька вживала заходів для відновлення міста, яке втратило близько 60 % власних будівель. Проводився ремонт житла, шкіл, електромереж, об'єктів інфраструктури. Окрім відновлювальних робіт, міська управа добудувала шпиталь на Красному, вимощувала бруківкою нові вулиці, увела в експлуатацію річкову пристань, пральню та інші об'єкти.

Здійснювати ремонтно-відновлювальні роботи дозволяла податкова система. Життєдіяльність Луцька забезпечувалась власним бюджетом і зусиллями працівників управи. Для покриття дефіциту було створено міський город, де

вироснувалася сільськогосподарська продукція. Влада міста у такий спосіб налагоджувала централізоване постачання крамниць.

У **підрозділі 3.2 «Церква і культура»** висвітлено релігійне життя, становище закладів освіти і культури Луцька у період нацистської окупації.

Німецька влада дозволила свободу релігії, однак конфесійне життя перебувало під постійним контролем окупаційного режиму. На території райхскомісаріату діяли Українська автономна й Українська автокефальна православні церкви. У Луцьку знаходилась резиденція архієпископа Полікарпа – тимчасового адміністратора Української автокефальної православної церкви. Він підтримував відновлення богослужінь українською мовою, видання літератури і всіляко сприяв відродженню культурного життя. Українська автономна церква Московського патріархату не знайшла підтримки в лучан. Представники духовенства були змушені висловлювати підтримку окупаційній владі. Нацистський режим вдавався до конфіскації церковного майна. Для прикладу, посадник П. Скоробогатов 4 січня 1943 р. звітував гебітскомісару про виконання розпорядження стосовно зняття церковних дзвонів.

Найбільшу кількість віруючих мала Римсько-католицька церква. У роки німецької окупації Луцьку дієцезію очолював єпископ А. Шельонжек, який усіляко підтримував своїх віруючих. За його вказівкою було створено Польський допомогивий комітет, інтенсивний період роботи якого припав на 1943 р. У цей час до міста почали масово прибувати польські біженці. Луцькій дієцезії не вистачало священнослужителів. Римсько-католицька церква, як і Православна, зазнавала утисків з боку окупаційної влади.

У місті функціонувала парафія Греко-католицької церкви, настоятелем якої був священник В. Артемієв. Станом на жовтень 1942 р. парафія налічувала лише 230 віруючих. Нечисленною була Протестантська церква, яка в цей час мала 121 віруючого. У серпні 1941 р. діяла Рада збору євангельських християн. Частина будівель Протестантської церкви Луцька була надана військовим.

Нацистський окупаційний режим чинив штучні перепони для розвитку культури. Попри це громада Луцька і місцева адміністрація докладали зусиль для відродження національних традицій і духовності. Значних творчих здобутків вдалося досягти Волинському театру, на сцені якого ставились п'єси українських класиків. Відновило роботу товариство «Просвіта». У місті функціонував Волинський краєзнавчий музей, кінотеатр, читальня газет, книгарня.

Після зміни ситуації на східному фронті німецька влада намагалась використати культуру як засіб впливу на місцеве населення. Так, 25 березня 1943 р. Український допомогивий комітет Луцька та окружна «Просвіта» зверталися до української громади не піддаватися на антинімецькі заклики українських націоналістів і більшовицькі провокації. Такі звернення ставали дедалі частішими із наближенням Червоної армії.

У скрутному становищі перебувала освіта. Станом на 1941 р. у місті працювало дев'ять шкіл, гімназія, учительська семінарія, сільськогосподарська школа, було відкрито цілий ряд спеціалізованих курсів із підготовки фахівців різних галузей. У переважній більшості навчання було платним. Школи повною

мірою не забезпечувались опалювальними матеріалами, а тому закривались на зимовий період. Після впровадження низки заборон і обмежень з боку влади у місті збереглись лише початкові школи і спеціалізовані курси. Відчувався гострий дефіцит підручників та посібників. Порівняно із представниками інших національностей, українці мали більше прав, оскільки з травня 1942 р. навчання могло здійснюватись лише українською мовою. Інтелігенція Луцька зазнавала репресій з боку окупаційної влади через власні погляди.

У підрозділі 3.3 «Повсякдення лучан в умовах окупації» проаналізовано рівень життя в місті.

Часта зміна органів державної влади після 1939 р. не сприяла добробуту лучан. У перші дні війни місто зазнало серйозних пошкоджень унаслідок бойових дій, загинуло багато жителів, постала проблема нестачі житла.

Нацистський окупаційний режим запровадив систему всеохоплюючого контролю. Звичним явищем стали переписи майна і населення міста. Лучан зобов'язали інформувати владу про зміну свого статусу: одруження, народження, місце проживання, роботу і т. д. Обов'язковій реєстрації підлягали навіть домашні тварини – собаки і коти. Кожен з них отримував власний номер. Собакам потрібно було чіпляти нашійник із чітким написом прізвища й адреси власника. Домашні улюбленці, які без догляду блукали містом, підлягали знищенню.

Серйозні обмеження було запроваджено стосовно пересування. У місті діяла комендантська година, її тривалість залежала від громадського порядку і пори року. Для прикладу, з 2 липня 1941 р. підполковник Гойк заборонив рух цивільного населення з 21 год до 6 год ранку. Починаючи із 16 жовтня 1942 р., комендантська година тривала з 21 год до 5 год ранку.

Лучанам заборонялось користуватися транспортними засобами і навіть деякими дорогами. Згідно з розпорядженням гебітскомісара, усі вершники, підводи і стада худоби повинні були рухатися трактом з 1 травня до 31 жовтня. У випадку відсутності останнього рух міг здійснюватися лише по небрукованій частині дороги. Лучани зобов'язувалися утримувати в чистоті власні подвір'я і будинки. В умовах воєнного стану потрібно було постійно закривати вікна у нічний час, аби світло не потрапляло на вулицю.

Влада заборонила збільшувати рівень цін і заробітних плат. У місті діяла карткова система видачі продуктів харчування, механізм функціонування якої постійно змінювався. Було визначено денну норму видачі хліба на особу – 250 г. Контроль за цінами призвів до дефіциту товарів. Органи української адміністрації та громадські організації підтримували незаможних жителів міста. Вони користувались пільгами, отримували безкоштовні продукти харчування і грошову допомогу. Соціальні виплати регулював гебітскомісар. Згідно з його розпорядженням у 1942 р. виділялися кошти престарілим, особам, які не могли працювати через фізичний стан, інвалідам, вдовам і вагітним.

Краще матеріальне становище було у службовців органів влади. З 10 листопада 1941 р. почав працювати фонд суспільного забезпечення і лікарської допомоги для співробітників міської управи. Чиновники користувалися пільгами щодо отримання медичних послуг. Міські аптеки зобов'язувалися безкоштовно

надавати ліки всім працівникам міської управи, керівник туберкульозної лікарні – виготовляти рентгенівські знімки, а санбаклабораторія – аналізи. Службовці української адміністрації мали можливість отримувати посилені продуктові набори не тільки для себе, але й для своїх родин.

Система обов'язкових податків і зборів ставала на заваді добробуту лучан. Серйозні перепони існували навіть для розвитку присадибних господарств місцевих жителів. Водночас розгалужена система платежів давала змогу управі формувати бюджет для підтримки нормальної життєдіяльності міста. У роки окупації в Луцьку працювали лікарні, пожежна охорона та інші служби. Для німецьких військових, представників влади і рядових лучан діяли заклади відпочинку. У місті функціонував театр, музей, заклади громадського харчування, на стадіоні проводились футбольні матчі, діяла «Просвіта» і т. п.

Бойові дії і нацистський окупаційний режим 1941–1944 рр. стали трагедією для міста. Луцьк втратив понад 50 % населення. Враховуючи військовополонених і біженців, за роки війни в місті загинуло понад 30 тис. людей.

У **висновках** узагальнено підсумки проведеного дослідження, викладено його результати, які виносяться на захист:

– На основі історіографічного доробку вчених констатовано, що тема дисертації не була належно висвітлена у науковій літературі. На сьогодні відсутні узагальнювальні праці стосовно суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного становища Луцька у період нацистської окупації. Наявна джерельна база достатньо репрезентативна для проведення дослідження, при цьому значна кількість архівних документів уперше уводиться до наукового обігу. Порушені завдання теми зумовили використання як загальних, так і спеціальних історичних методів дослідження.

– Установлено, що процес формування місцевих органів влади проходив під контролем німецьких військових комендатур за участю представників похідних груп ОУН і місцевих громадських активістів. Восени 1941 р. військові передають важелі управління німецьким цивільним чиновникам. Уся повнота влади над містом знаходилась у руках гебітскомісара. Органи української допоміжної адміністрації, які були представлені міською, районною й обласною управами, мали обмежені повноваження. Керував міською управою Луцька – посадник. У роки окупації цю посаду почергово обіймали М. Єрмолаєв, Є. Тиравський та П. Скоробогатов. Посадник не обирався місцевою громадою, а призначався німецькою владою.

– Показано репресії нацистського окупаційного режиму в місті. Політика Голокосту в Луцьку почала реалізовуватись із перших днів окупації. Євреїв мобілізували на примусові роботи, конфісковували майно. Представників громади, яка складала фактично половину жителів Луцька, переселили на територію Старого міста, де було створено гетто. У серпні 1942 р. окупаційна влада перейшла до фізичного знищення євреїв. Після страти жителів гетто у місті ще деякий час функціонував єврейський робітничий табір. Однак у грудні 1942 р. він також був ліквідований. Жертвою нацистської політики стали військовополонені червоноармійці луцького табору «Шталаг № 360». Солдатів

використовували як робочу силу на території міста і в сільському господарстві. Полонені утримувались у незадовільних умовах, мали обмежений харчовий раціон. Вказані причини призвели до високого рівня смертності, особливо в зимовий період. Результатом упровадження ідеології III Райху стало знищення понад 10 тис. військовополонених червоноармійців луцького табору.

– Досліджено рух Опору на території міста. Встановлено, що у роки окупації в Луцьку діяло українське, польське і радянське підпілля. Представники цих організацій одночасно працювали в органах окупаційної влади. Збройний конфлікт між поляками та українцями у 1943 р. зумовив конфронтацію між представниками обох народів і на території міста. У цей час багато українських поліцейських переходить до УПА. Радянське підпілля в Луцьку було менш численним і виконувало завдання розвідувально-диверсійного характеру. Суттєво воно активізує роботу після налагодження зв'язку з партизанськими загонами.

– Висвітлено соціально-економічне становище міста. Луцьк у роки нацистської окупації зазнав серйозних руйнувань. Органам місцевої влади довелось докласти зусиль для відбудови міста. Луцьк не був великим промисловим центром. У роки окупації тут діяло декілька невеликих підприємств, економічний потенціал міста був представлений заводами торгівлі, громадського харчування і сферою послуг. У Луцьку як адміністративному центрі округу «Волинь–Поділля» працювали численні офіси німецьких фірм. Вони забезпечували поставки сировини для потреб III Райху. Контроль з боку влади і значна кількість податків перешкоджали економічному розвитку Луцька.

– З'ясовано, що в місті діяла Православна автокефальна й автономна церкви, які конфліктували між собою. У Луцьку знаходилась резиденція архієпископа Полікарпа – тимчасового адміністратора автокефальної церкви в Україні. Поряд з цим у місті були зареєстровані Римсько-католицька, Греко-католицька і Протестантські церкви. Найбільшу кількість віруючих мала Римсько-католицька церква. Допоміжна адміністрація, автокефальне духовенство, театр, музей і «Просвіта» сприяли відродженню українських національних традицій. Накладені обмеження влади на освіту місцева громада вирішувала шляхом організації спеціалізованих навчальних курсів.

– Показано повсякдення лучан в умовах нацистської окупації. У місті існувала карткова система видачі продуктів харчування. Рівень заробітних плат і цін залишався сталим. Ринок характеризувався явищем дефіциту. Життя в місті регламентувалось окупаційною владою, зокрема було обмежено пересування. Через карально-репресивну політику лучани перебували у постійному страху за своє життя. Було встановлено всеохоплюючий контроль над усіма видами діяльності. У результаті окупації місто втратило половину населення. Поряд із цим Луцьк зберігав певний комфорт проживання завдяки роботі органів української допоміжної адміністрації. У місті працювали лікарні, швидка допомога, пожежна охорона, заклади відпочинку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Зек Б. М. Особовий склад української допоміжної поліції Луцька у 1941–1944 рр. / Б. М. Зек // Історичні студії Східноєвроп. нац. ун. ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – Вип. 9–10. – С. 105–111.
2. Зек Б. М. Луцьк у перші дні німецько-радянської війни (22–25 червня 1941 р.) / Б. М. Зек // Наук. праці іст. ф-ту Запоріж. нац. ун-ту. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. XXXVIII. – С. 180–184.
3. Зек Б. Українська допоміжна адміністрація Луцька у роки нацистської окупації / Богдан Зек // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць : Наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту. Вип. 25. – Рівне : О. Зень, 2014. – С. 157–160.
4. Зек Б. Доля військовополонених Луцького табору «Шталаг № 360» / Богдан Зек // Історичні студії Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – Вип. 11–12. – С. 75–82.
5. Зек Б. Освітні заклади і навчання в Луцьку у 1941–1944 рр. / Богдан Зек // Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. І. С. Зуляка. – Т. : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 1. – Ч. 3. – С. 209–214.
6. Зек Б. Радянське підпілля в Луцьку у 1941–1944 рр. / Богдан Зек // Komunizm: system – ludzie – dokumentacja: rocznik naukowy. – 2015. – № 4. – S. 53–62 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2015/04_BZ.pdf.

Публікації, які додатково відображають матеріали дисертації:

7. Зек Б. Вишкіл та посадові інструкції української допоміжної поліції Луцька у роки нацистської окупації / Богдан Зек // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині: наук. зб. Вип. 50: матеріали 50 Всеукр. наук. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю магдебурзького права / упоряд. А. Силук. – Ковель : Ковел. міська друк., 2013. – С. 409–411.
8. Зек Б. Луцьк на сторінках газети «Український голос» 1941–1944 рр. / Богдан Зек // Матеріали VIII Міжнар. науково-практичної конф. студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2014 року) : у 3 т. – Т. 2. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – С. 41–43.
9. Зек Б. Розпорядження окупаційної влади Луцька 1941–1944 рр. у фондах Волинського краєзнавчого музею / Богдан Зек // Волинський музей. Історія і сучасність: наук. зб. Вип. 5: матеріали V Всеукр. наук. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 24-річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 р. / упоряд. А. Силук. – Луцьк : МП «Пульс», 2014. – С. 55–64.
10. Зек Б. М. Польсько-українське протистояння в Луцьку у 1943 р. / Б. М. Зек // Науковий діалог «Схід–Захід»: матеріали III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.) : у 4-х част. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 1. – С. 108–111.
11. Зек Б. Редакція «Українського голосу» в окупованому Луцьку у 1941–1944 рр. / Богдан Зек // Щит і меч землі дубенської: Воєнна історія краю: матеріали

міжнар. наук. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 500-річчю Оршанської битви, 100-річчю від початку I-ї світової війни та 70-й річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2014. – С. 209–212.

12. Зек Б. Пожежна охорона Луцька у роки нацистської окупації / Богдан Зек // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині: наук. зб. – Вип. 52: матеріали Всеукр. наук. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 25-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, 20 листопада 2014 року, м. Луцьк / упоряд. Г. Бондаренко, А. Силук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 208–210.

13. Зек Б. Волинський краєзнавчий музей в умовах німецької окупації 1941–1944 рр. / Богдан Зек // Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство: зб. наук. праць / відп. ред. О. Є. Лисенко. – К. : Ін-т історії НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Національний ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського, 2014. – С. 334–342.

14. Зек Б. Український допомоговий комітет Луцька у 1941–1943 рр. / Богдан Зек // І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового: наук. зб. / упоряд. А. Силук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 321–325.

15. Зек Б. Юденрат Луцька у 1941–1942 рр. / Богдан Зек // Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. 29 квітня 2015 р. – К. : НУОУ, 2015. – С. 221–224.

16. Зек Б. Волинський український театр Луцька у 1941–1944 рр. / Богдан Зек // Старий Луцьк: наук.-інформ. зб. – Вип. XI: матеріали XI наук. конф. «Любартівські читання», присвяченої 930-й річниці першої писемної згадки про м. Луцьк та 30-й річниці створення Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку, м. Луцьк, 22 травня 2015 р. – Луцьк : ФОП Сікачова В. А., 2015. – С. 265–272.

17. Зек Б. Луцька «Просвіта» в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.) / Богдан Зек // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років. – Вип. 54 : матеріали LIV Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 75-річчю Волин. держ. обл. універс. наук. б-ки ім. Олени Пчілки : наук. зб. – Луцьк : Терези, 2015. – С. 24–26.

18. Зек Б. Звіт командира 90-го Володимир-Волинського прикордонного загону про бойові дії на Волині у червні 1941 р. / Богдан Зек // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира-Волинського та України: наук. зб. – Вип. 54: матеріали 54 Всеукр. наук. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 1000-річчю пам'яті київського князя Володимира Великого та 860-й річниці початку будівництва Успенського собору, 23 жовтня 2015 р., м. Володимир-Волинський / упоряд. А. Силук, В. Пикалюк. – Луцьк : Терези, 2015. – С. 253–256.

19. Зек Б. Голокост в окупованому Луцьку у 1941–1942 рр. / Богдан Зек // Голокост і сучасність. – К., 2015. – № 1 (13). – С. 50–74.

20. Зек Б. М. Церковне життя Луцька у період німецької окупації (1941–1944 рр.) / Б. М. Зек // Німці в історії Волині: матеріали Міжнар. науково-практичної конф. Луцьк, 1–2 жовтня 2015 р. / за наук. ред. М. П. Костюка. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – С. 282–295.

АНОТАЦІЯ

Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки МОН України, Луцьк, 2016.

У дисертації проведено комплексне дослідження історії Луцька періоду нацистської окупації (1941–1944 рр.). Висвітлено становище міста на початку війни, процес формування органів окупаційної влади і його періодизацію. Розглянуто політику Голокосту, нацистські репресії щодо військовополонених. Досліджено організацію руху Опору і відносин між його течіями. Показано соціально-економічне становище міста, наведено статистичні дані про підприємства, заклади громадського харчування і сфери послуг. Розкрито специфіку й умови їхньої роботи. Проаналізовано релігійні процеси, показано вплив Церкви на громаду міста. Висвітлено становище закладів культури й окупаційну політику в галузі освіти. З'ясовано умови життя в окупованому місті, наведено приклади купівельної спроможності лучан.

Ключові слова: Луцьк, окупація, нацистський режим, Голокост, військовополонені, управа, посадник, гебітскомісар, округ «Волинь–Поділля», райхскомісаріат «Україна».

АННОТАЦИЯ

Зек Б. Н. Луцк в годы нацистской оккупации (1941–1944 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки МОН Украины, Луцк, 2016.

В диссертации проведено комплексное исследование истории Луцка периода нацистской оккупации (1941–1944 гг.). Отражено положение города в начале войны, процесс формирования органов оккупационных властей и его периодизация. Рассмотрена политика Холокоста, нацистские репрессии в отношении военнопленных. Исследована организация движения Сопротивления и взаимоотношения между его течениями. Показано социально-экономическое положение города, приведены статистические данные о предприятиях, учреждениях общественного питания и сферы услуг. Раскрыта специфика и условия их работы. Проанализированы религиозные процессы, показано влияние Церкви на горожан. Отражены положение учреждений культуры и оккупационная политика в области образования. Выяснены условия жизни в оккупированном городе, приведены примеры покупательной способности лучан.

Ключевые слова: Луцк, оккупация, нацистский режим, Холокост, военнопленные, управа, посадник, гебитскомиссар, округ «Волынь–Подолье», райхскомиссариат «Украина».

ABSTRACT

Zek B. M. Lutsk in the period of the Nazi occupation (1941–1944). – The manuscript.

Thesis for a candidate's degree in historical sciences, in specialty 07.00.01 – history of Ukraine. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2016.

The attempt to comprehensively cover the history of Lutsk during the Nazi occupation has been made in the thesis. The chronological limits of the work cover the period from June 25, 1941 to February 2, 1944. The lower limit of the research is June 25, 1941. It is the time when the city was captured by the Wehrmacht units. The upper limit of work is February 2, 1944 when the units of Red Army entered the city. The territorial scope of the thesis embraces Lutsk within the administrative boundaries of the 1940s. The structure of the work consists of an introduction, three chapters, a list of the used sources and appendices.

The first section of the study describes the historiography, source base of the research theme, and research methods. Lutsk during the Nazi occupation has not been the subject of a separate study yet. In the works of the Soviet period the issue of the repressive policies of the German authorities regarding the Jews, prisoners of war, and intellectuals were illustrated partially. Considerable attention was paid to the combats and to the activity of the Soviet underground movement in Lutsk. The content of these works corresponded to the ideology of the party. After Ukraine gained independence, our domestic historians have begun to cover previously taboo topics. Among them were the following subjects: the Ukrainian national liberation movement, the Holocaust, the organization of the occupation authorities, the Polish-Ukrainian confrontation. The works of foreign historians are mostly dedicated to the history of the Jewish community of Lutsk, the Home Army and the Polish-Ukrainian conflict of 1943. Source base of the study included the material of the central and regional archives, funds of the Volyn Regional Museum, and eyewitness accounts. A significant part of the documents has been introduced into scientific circulation for the first time. Chosen research methods were used in accordance with the given subject matter and objectives of the work. In the preparation of the thesis, the applicant operated general scientific methods of research as well as special historical ones.

The social and political situation in Lutsk during the Nazi occupation has been investigated in the second section of the thesis. The process of formation and organization of the institutions of power have been analyzed by the applicant. After the arrival of Wehrmacht troops military control was established in the city. In the autumn of 1941 the military delegate the power to German civil administration. All power in the city belonged to the district commissioner. The Ukrainian subsidiary organs of the administration were also formed in Lutsk. They were presented by regional, district and city councils. The materials of the work show the differences of the powers of the German governance structures and Ukrainian subsidiary administration. The author has drawn attention to the city council of Lutsk and its personnel structure. A separate unit of the thesis has been devoted to the policy of the Holocaust; the state of the prisoners of war of Red Army in Lutsk camp "Shtalag № 360" has been described. The author drew

attention to the repressive policies of the occupation authorities, which resulted in the destruction of the Jewish community that accounted for half of the city's residents.

The activities of Ukrainian, Polish and Soviet underground movement in Lutsk have been analyzed. The main enemies of the German authorities were the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and Ukrainian Insurgent Army (UPA), and also Soviet partisans. The question of the relationship between various currents of the Resistance movement has been raised in the section. Poles worked in the institutions of the German authorities, while Ukrainians worked in subsidiary administration. These circumstances were the reason for the confrontation, which manifested in 1943. There was no open armed conflict between Poles and Ukrainians, because Lutsk was under the control of the military and police forces.

The socio-economic and spiritual life in Lutsk has been described in the third section. The author has analyzed the state of municipal services, highlighted the policy of the occupation authorities in the sphere of economics. It has been noted in the study that the Council of Lutsk, despite the state of war, endeavoured to restore the city infrastructure. As a result of combats and Nazi occupation policy, the city has suffered enormous financial losses. Considerable attention has been paid to the church and interfaith relations. The head of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church Metropolitan Polycarp was in Lutsk. He made efforts for the revival of Ukrainian culture. Besides the Orthodox, there were also Roman Catholic, Greek Catholic and Protestant churches.

Changes in the educational system have been considered in the chapter. At the beginning of the occupation, the Ukrainian gymnasium, teachers' seminary and a number of educational institutions operated in the city. However, subsequently, the occupation authorities gave permission to open only primary schools. To avoid staff shortages, the Ukrainian subsidiary administration organized specialized courses. Schools of Lutsk were in great need of textbooks and heating materials during winter. A significant place is allotted to the centers of cultural life of the city. The section highlights the activities of Lutsk theatre, museum and public organizations. With the permission of the occupation authorities the activity of the society "Prosvita" has been renewed. The city had a cinema and a bookstore, the newspaper were published. Residents of Lutsk attended football matches that took place at the local stadium.

Daily life of the residents of Lutsk under occupation has been described as a separate topic. The purchasing power of wages has been determined; the policy of punishments and restrictions on freedoms of residents of the city has been described. Health care facilities, emergency medical services, professional fire brigade continued to operate in Lutsk. Low-income residents of the city had various privileges and social assistance. Residents of Lutsk could choose where to spend their free time. Nevertheless, they were forced to do labor service, pay a lot of taxes and were under constant threat of repression. Due to the Nazi occupation, the city lost half of its population.

Keywords: Lutsk, the occupation, the Nazi regime, the Holocaust, prisoners of war, the council, the mayor, district commissioner, the district "Volyn-Podillia", reichkommissariat "Ukraine".

Підписано до друку 24.05.2016. Формат $60 \times 84 \frac{1}{16}$
Ум. друк. арк. 0,9. Обл. вид. арк. 0,9.
Замовлення № 79. Тираж 100.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.
Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.
Свідоцтво Держкомінформу України
ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.